

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.66.243>

УДК 016:929:330(477)Туган-Барановський

Антоніна Головащук,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: antonina41@ukr.net

НАУКОВА СПАДЩИНА М. І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО У БІОГРАФІЧНИХ ТА БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ*

Мета статті. На основі досліджень наукового доробку М. І. Туган-Барановського проаналізувати економічну спадщину видатного академіка. Особливу увагу звернути на постать М. Туган-Барановського як на знаного наукового діяча у галузі економічної теорії, економічної історії, історії економічної думки, кооперації, соціальних питань. **Методи дослідження.** Використано бібліографічний та інші загальнонаукові методи: історичного та системного підходів; теоретичні та емпіричні методи опису та моделювання; джерелознавчий та статистичний аналіз. Застосовано методи аналізу історичних джерел і синтезу інформації. Зазначені методи надали можливість ґрунтовно дослідити наукову, педагогічну, громадсько-політичну діяльність видатного українського вченого-економіста М. І. Туган-Барановського. **Наукова новизна.** У статті на основі зібраних і узагальнених об'єктивних даних детально проаналізовано історію виходу біографічних і бібліографічних робіт, присвячених М. Туган-Барановському, розглянуто їх зміст, інформаційне наповнення. Окреслено коло бібліографічних документів, які охоплюють інформацію про праці професора М. І. Туган-Барановського, матеріали про його життєвий і творчий шлях. Визначено необхідність створення найповнішої на сьогодні науково-допоміжної бібліографії вченого. **Висновки.** Вчений-економіст М. Туган-Барановський залишив вагомий спадок у розвитку про-

---

* Статтю підготовлено в рамках виконання наукової теми 2019–2021 рр. «Теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування національної бібліографії в контексті вивчення спадщини діячів української науки та культури».

блем політичної економії, грошового обігу, аграрних і податкових реформ, кооперації, соціології, які відіграють важливу роль у відродженні економічного життя суспільства. Ідеї та фундаментальні праці вченого і на сьогодні не втратили своєї актуальності. Дослідження джерел, що містять біографічні та бібліографічні відомості про праці академіка М. Туган-Барановського та публікації про його життя і діяльність, дають підстави говорити про необхідність підготовки академічного бібліографічного покажчика вченого.

Ключові слова: Михайло Туган-Барановський, наукові дослідження, персональна бібліографія, економічна бібліографія, біографічні та бібліографічні джерела, наукова спадщина.

Актуальність теми дослідження. Поглиблення науково-інформаційного простору значною мірою залежить від повноти і достовірності бібліографічних джерел, у яких актуалізовані інтелектуальні ресурси, відтворено правдиву картину минулого. Відома бібліографознавиця Т. В. Добко вважає, що: «Бібліографічне знання є інструментом і різновидом наукового пізнання. У згорнутому вигляді бібліографія дає уявлення про документи, приналежність їх до певної галузі, їхній зміст, тематичні напрями, обсяг, репертуар. У даний час бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних є основою супроводу наукових досліджень» [5, с. 161]. Спираючись на історичні документи, бібліографічні матеріали допомагають науковцям орієнтуватися у безмежній царині інформаційних потоків. Особливе місце у цій галузі належить академічній бібліографії, яка є вагомою джерельною базою для досліджень, де висвітлюється роль особистості, окреслюються наукові пошуки й пріоритети. На думку академіка НАН України І. М. Дзюби, «Академічна біобібліографія – це, за статусом самого жанру, таке «досье» на творчу людину, яке нічого не омине і від якого нічого не укривиться, навіть якби комусь хотілося. Особливо коли йдеться про часи великих змін, коли неодмінно настають більш або менш тривалі періоди спрощеного оцінювання минулого» [4, с. 3].

Аналіз досліджень і публікацій. Ще за життя М. Туган-Барановського вивченню його спадщини були присвячені праці вітчизняних вчених – К. Воблого, С. Єфремова, М. Кондратьєва, згодом – Ю. Бажала, Л. Горкіної, С. Злупка, І. Коропецького та ін. Проте у працях цих вчених більше уваги зосереджено на загальних напрямках його життєвого шляху та діяльності і меншою мірою на результати дослідження наукового доробку та бібліографії його творів.

Мета статті – на основі досліджень наукового доробку М. І. Туган-Барановського проаналізувати економічну спадщину видатного академіка. Особливу увагу звернути на постать М. Туган-Барановського як на знаного наукового діяча у галузі економічної теорії, економічної історії, історії економічної думки, кооперації, соціальних питань.

Виклад основного матеріалу. Серед імен, творча спадщина яких набуває сьогодні особливого значення, вирізняється постать М. І. Туган-Барановського. В історії економічної думки та громадсько-політичного життя М. І. Туган-Барановський займає одне з найвизначніших місць як видатний український вчений; перший економіст-новатор, наукові теорії якого визнали зарубіжні вчені різних шкіл і напрямів; автор численних праць про теорію вартості та розподілу суспільного доходу; соціолог; теоретик кооперативного руху; суспільно-політичний діяч кінця XIX – початку XX століття; доктор економіки; академік; член комісії із заснування Української академії наук, один із перших дванадцяти її членів-фундаторів.

Народився Михайло Іванович Туган-Барановський 20 січня 1865 р. в с. Солоне Куп'янського повіту на Харківщині у заможній дворянській сім'ї. Його батько, Іван Якович Туган-Мірза-Барановський, був військовим. Мати, Ганна Станіславівна Шебельська, походила з української шляхти, що належала до роду стародавніх литовських князів.

Закінчивши гімназію, М. Туган-Барановський у 1884 р. вступив на фізико-математичний факультет Харківського університету, який закінчив у 1888 р., отримавши звання кандидата природничих наук. Майже одночасно він екстерном склав іспити на юридичному факультеті, обравши своєю спеціальністю теоретичну економіку, яку вирізняв з поміж інших наук.

Особливо тісно пов'язував М. І. Туган-Барановський свою діяльність із українським науково-педагогічним рухом. У роки революційних подій вчений зробив помітний внесок у становлення української державності. Відразу після Лютневої революції 1917 р. він переїхав з Петербурга до Києва, де влітку став секретарем фінансів Центральної Ради з входженням у її Генеральний Секретаріат, а потім і першим міністром фінансів, промисловості та торгівлі. Але основним його покликанням була наука, недарма останній рік свого життя він присвятив викладанню у Київському університеті Св. Володимира та організації Української академії наук.

Значним є внесок ученого в українську та світову економічну науку. Оцінюючи доробок М. І. Туган-Барановського, на засіданні круглого столу «М. І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець» (Київ, 2015) академік НАН України, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України В. М. Геєць наголосив: «Туган-Барановський стояв біля витоків української академічної науки. Він усвідомлював її суспільну роль як засобу формування та зміцнення національного господарства, розвитку інтелектуальної культури та забезпечення конкурентоспроможності української нації в її державотворчих змаганнях» і сьгодні «...ми звертаємося до його спадщини як до арсеналу ідей для вирішення актуальних соціально-економічних проблем» [12, с. 84–85].

Праці М. Туган-Барановського широко перекладалися на іноземні мови, видавалися у багатьох країнах світу, неодноразово рецензувалися. Цікавими є рецензії В. К. Дмитриєва «Новый русский трактат по теории политической экономии» (Санкт-Петербург, 1909 р.) на видання «Основы политической экономии», Д. Иванцова «К теории промышленных кризисов (по поводу 3-го издания книги М. И. Туган-Барановского)» (Санкт-Петербург, 1915 р.) на книгу «Периодические промышленные кризисы: история английских кризисов. Общая теория кризисов», М. Корчинського «Необхідний підручник» (Київ, 1927) на підручник «Політична економія» та ін.

Слід зазначити, що на початку ХХ ст. висвітлення активної наукової та громадської діяльності вченого було незначним. Причиною, вочевидь, на думку професора С. М. Злупка, було те, що «М. І. Туган-Барановський у своїх дослідженнях і практичній діяльності дотримувався загальнолюдських цінностей, які суперечать догматично-класовим підходам і диктаторсько-репресивним поглядам» [6, с. 4]. За цей період варто згадати енциклопедичний словник, виданий Брокгаузом та Єфроном (Санкт-Петербург, 1902. Т. 67), у якому репрезентовано близько десяти робіт науковця та статті з різних питань, надрукованих у журналах «Новое слово», «Начало», «Мир Божий» за 1897–1901 рр. та брошуру Л. В. Курского «Теория рынка и промышленных кризисов М. И. Туган-Барановского» (Москва, 1916).

І лише у 1919 році, уже після смерті М. Туган-Барановського, «заговорили» про вченого та його наукову спадщину. У цей період продовжувані видання «Українська кооперація» та «Кооперативна

зоря» надрукували низку матеріалів, у яких наукова інтелігенція намагалась пошанувати та належно оцінити його погляди і внесок в економічну науку. Зокрема, слід виділити С. Єфремова, Л. Зака, В. Садовського, А. Ніковського та ін. Цього ж року Харківське кооперативне товариство видавничої справи опублікувало нарис економіста і статистика О. М. Анциферова (1867–1943) «М. И. Туган-Барановский» (Харків, 1919) [1]. Видання присвячене видатному економісту, автору багатьох робіт у сфері циклічності, теорії вартості, історії господарського розвитку, теорії кооперативного руху, який «свої думки, іноді сумніви пристрасно прагнув повідомити іншим, перенести їх в аудиторію, особливо молоді, змушуючи разом з ним думати, обговорювати, сперечатися» [1, с. 8]. О. Анциферов репрезентує свій нарис як «скромну спробу окреслити духовний склад покійного професора, дати читачеві уявлення про його світогляд і наукові праці» [1, с. 1]. Обшир бібліографічного матеріалу у виданні незначний, включає лише 14 основних праць вченого за 1890–1918 рр.

Відомо, що світову славу М. І. Туган-Барановському принесли магістерська дисертація, присвячена дослідженню господарських криз в Англії в XIX ст. «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя» (Санкт-Петербург, 1894) та докторська дисертація «Російська фабрика в минулому і сьогодні» (Санкт-Петербург, 1898), які вже на початку XX ст. стали науковою подією, кроком вперед у розвитку не лише вітчизняної, але й зарубіжної економічної і соціальної думки. Кращі вчені того часу із захопленням відзначали проникливість думки вченого та неповторну вишуканість, з якою були написані ці роботи. До речі, друге видання магістерської дисертації стало класикою світової економічної думки, завдячуючи прекрасним перекладам німецькою (1901 і 1969 рр.), французькою (1913 р.), японською (1931 і 1972 рр.), англійською (1954 р.) та італійською (1985 р.) мовами.

Тож не випадково яскрава постать М. І. Туган-Барановського захоплювала й професора М. В. Птуху, який оцінював творчу спадщину академіка за рівнем найвищих наукових критеріїв. Значною є стаття М. В. Птухи «М. І. Туган-Барановський як економіст», надрукована у часописі «Кооперативна зоря» (Київ, 1919), де академік зазначив, що «вчений мав здатність надзвичайно легко й блискуче користуватися абстрактно-дедуктивною методою та великий хист використовувати

історичний і статистичний матеріал» [17, с. 208]. На високому рівні наукову і педагогічну діяльність ученого оцінив академік К. Воблий у дослідженні «Академік Михайло Іванович Туган-Барановський» (Київ, 1923).

Працюючи спершу доцентом, а потім професором Санкт-Петербурзького університету, Михайло Туган-Барановський виховав іншого видатного вченого-економіста – М. Д. Кондратьєва. Не вважаючи себе значним послідовником Михайла Івановича і маючи розбіжності у низці питань, М. Кондратьєв, проте, вважав себе одним із кращих його учнів. 1923 року, за чотири роки після смерті професора, вийшла друком його книга «Михаил Иванович Туган-Барановский» із серії «Біографічна бібліотека» (Петроград, 1923). У нарисі М. Кондратьєв насамперед «ставив за мету надати загальну характеристику особистості, світогляду і громадської діяльності М. І. Туган-Барановського» [9, с. 6]. Якщо на Заході у той час М. Туган-Барановський був відомою особою завдяки виданням його власних робіт і тому, що багато великих економістів писали про нього статті або цитували його роботи (серед них – К. Каутський (1854–1938), Р. Люксембург (1871–1919), Й. Шумпетер (1883–1950), – останній, до речі, називав М. Туган-Барановського найкращим слов'янським економістом, – то на батьківщині це видання було чи не єдиною книгою, присвяченою життю і творчості М. І. Туган-Барановського. Книга М. Д. Кондратьєва розкриває багато напрямів. У ній підкреслено всі ознаки геніальності Михайла Туган-Барановського, завдяки якому економічна наука в Україні та Росії була поставлена на європейський рівень. У виданні автор приділив багато уваги питанням, близьким до власних наукових інтересів, і перш за все теорії ринків і криз. Утім недостатньо, на нашу думку, представлено багаторічні зусилля М. І. Туган-Барановського у галузі сільського господарства та кооперації. Для нього ці питання, без сумніву, були не тільки аспектом ідеології, але водночас і досить складною теоретичною проблемою.

Безумовно, питання сприйняття і теоретичного тлумачення наукової діяльності М. Туган-Барановського приваблювало широке коло дослідників. Проте у колишньому СРСР наукова спадщина М. Туган-Барановського не вивчалась, а його працям почасти давалась негативна оцінка, оскільки вченого було віднесено до «буржуазних економістів», тож довгий час розглядалися лише окремі більш-менш значні факти,

але і вони не мали досить докладних, об'єктивних відомостей про роботи вченого та про самого автора, не кажучи вже про бібліографію. Навіть у третьому виданні Большой советской энциклопедии (Москва, 1977. Т. 26) представлено лише чотири роботи з його великої спадщини, а сам автор неупереджено названий «російським економістом». Ще більш мізерна інформація в «Українській радянській енциклопедії» (Київ, 1963. Т. 14), однак на відміну від інших видань, де вченого представляють або «російським», або «буржуазним» економістом, тут зауважено, що він є «російським і українським буржуазним економістом» [18, с. 582]. І лише в період формування незалежності України у своїй науковій розвідці про М. Туган-Барановського Л. П. Горкіна, визначна українська дослідниця наукового доробку вчених-економістів України ХІХ–ХХ століть, доктор економічних наук, професор, вказує: «український економіст, педагог, публіцист і громадський діяч»... «праці М. Туган-Барановського набувають нового звучання в наш час. Зокрема остання – «Вплив ідей політичної економії на природознавство та філософію (Київ, 1923) – містить низку ідей, співзвучних з сучасними пошуками місця і ролі економічної теорії в системі наук, її сучасної теоретичної та практичної функції» [3, с. 701].

Вивчаючи наукову діяльність М. Туган-Барановського, зокрема його праці, варто звернути увагу на загальні бібліографічні посібники з економіки. Так, суттєву допомогу вченим можуть надати бібліографічні видання: «Історія економічної думки на Україні (ІХ – початок ХХ ст.): бібліографічний показчик видань за 1917–1966 рр. (Київ, 1968), «Библиография по вопросам политической экономии (1917–1966) (Москва, 1969). Змістовну бібліографію охоплюють іноземні бібліографічні показчики: «Bibliografia prasy społecznej, 1900–1928» (Warsaw, 1929), «International bibliography of economics» (London; New York, 1979).

В останню чверть ХХ – початок ХХІ століття значно активізувалися наукові дослідження персоналії М. Туган-Барановського, його багатогранної діяльності. Сьогодні здійснюється переосмислення внеску науковця в становлення світової та національної економічної думки, що зумовлює актуальність і необхідність звернення до першодруків його творів та своєрідних наукових праць – незаслужено забутих, проте беззаперечно вартих уваги. Досліджуючи надбання М. Туган-Барановського, українські вчені значно розширили тематику вивчення наукового доробку академіка, підкреслюють його громадсько-політичну

та соціальну роль. Особливо значущі в цьому аспекті праці І. С. Коропецького [10], С. М. Злупка [6; 7; 8], Л. П. Горкіної [2; 3]. Сучасні дослідники наукової спадщини М. Тугана-Барановського, вважаючи його вченим світового масштабу, орієнтують науковий загал до теоретичного новаторства вченого. Важливою і плідною у цьому контексті є праця І. С. Коропецького «Українські економісти XIX століття та західна наука» (Київ, 1993), складова частина якої – розділ «Внесок Михайла Тугана-Барановського в монетарну економіку». У своїй науковій розвідці автор зазначав: «Туган мав різнобічні інтереси в економічній науці й користувався великим авторитетом у таких її ділянках, як кон'юктурні коливання, марксистська економіка, економічна історія Росії, кооперативний рух» [10, с. 129]. Особливо переконали у роботі обґрунтовано питання монетарної економіки – вартості грошей, що виступала як відповідник рівня цін.

Заслужують на високу оцінку і роботи українського економіста, професора С. М. Злупка (1931–2006). Досліджуючи науковий доробок М. Тугана-Барановського, Степан Миколайович проявив себе як талановитий укладач, науковий редактор перекладів, автор вступних розділів і біографічних довідок. Блискучим прикладом є його книга «Михайло Туган-Барановський: український економіст світової слави» (Львів, 1993) [6]. У виданні представлена наукова, педагогічна і громадсько-політична діяльність видатного українського економіста, його роль у заснуванні Української Академії наук, в організації Українського державного університету. Книга містить також останні праці вченого, які є цінним надбанням української і світової економічної думки. Широке визнання мають і статті С. М. Злупка, надруковані у періодичних та продовжуваних виданнях. Зокрема, у 1995 р. вийшла публікація «Наукові новаторства Михайла Тугана-Барановського», опублікована у журналі «Універсум» [7], у 2001 р. на сторінках «Наукового вісника Волинського державного університету» репрезентовано статтю «Теорія грошей М. І. Тугана-Барановського та її використання в сучасній господарській практиці» [8].

Вагомий додаток у комплексне дослідження наукової спадщини всесвітньо знаного українського економіста М. І. Тугана-Барановського внесла Л. П. Горкіна. Особиста заслуга дослідниці – глибоке висвітлення та аналіз складної еволюції наукових поглядів академіка. Саме вона вперше в Україні висунула принципово нову сучасну методоло-

гію дослідження наукового доробку видатного економіста, посилаючись на новітні моделі розвитку світової науки. Закономірно, що на цьому підґрунті до вітчизняного наукового обігу було впроваджено маловідому інформацію про його життєвий шлях та наукові здобутки. У 2001 р. Інститут економіки НАН України видав монографію Лариси Павлівни «М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії», завдяки якій українські науковці отримали можливість ознайомитись із результатами поглиблених досліджень теоретичного доробку видатного вченого. У передмові авторка зазначає: «Головна мета дослідження, що пропонується читачу, дати якомога реальніше уявлення про особистість і наукові здобутки М. Туган-Барановського. Насамперед, про його вагомий внесок в історію політичної економії і соціалізму, визнаним фахівцем якої він був» [2, с. 5]. У роботі крім досліджень питань загального характеру авторка висвітлює розвідки М. Туган-Барановського з історії економічної теорії в межах класичного її етапу, розглядає внесок академіка у мікро- та макроекономіку, простежує аналіз та оцінку М. Туганом-Барановським різних соціалістичних вчень. У кінці видання представлено праці автора, що висвітлюють різні аспекти наукової спадщини М. І. Туган-Барановського та їхнє відображення в економічній літературі.

На сьогодні існує три друковані персональні бібліографічні покажчики М. І. Туган-Барановського – «Михайло Іванович Туган-Барановський», видані науковою бібліотекою Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського. Перше видання було представлено у 2001 році, друге, а згодом і третє – у 2004. Покажчики відсутні у багатьох найбільших книгозбірнях України. Проте з третім, виправленим і доповненим, ми знайшли можливість познайомитись в електронному вигляді, – його нам люб’язно надала вищезгадана наукова бібліотека [14]. Відкривається книга передмовою професора О. О. Шубіна, ректора Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського. У біографічній довідці «М. І. Туган-Барановський» Л. Алейнікова знайомить науковий загал з основними датами життя та діяльності вченого. Досить цікавим, на нашу думку, є розділ «Слово про людину, вченого, педагога», де представлено сентенції видатних учених про М. Туган-Барановського. Наведемо декілька прикладів унікальних висловів: «...він пізно прийшов на українську ниву, але віддав їй чесно

свої сили, талант і завзяття...» (академік С. Єфремов), «...він був активним творцем української академічної науки, вищої школи і державності у період розпаду Російської імперії. Набутий ним досвід у різних сферах є безцінним нині, коли Україна заявила про своє прагнення до повного суверенітету...» (професор С. М. Злупко), «Український економіст геніально передбачив, що після Першої світової війни постане нова грошова система паперових грошей» (американський економіст, професор І. С. Коропецький) та ін. Багато цінного матеріалу містить бібліографія, репрезентована за такими розділами: «Праці М. І. Туган-Барановського», «Видання під редакцією М. І. Туган-Барановського», «Популярні викладення праць М. І. Туган-Барановського», «Література про життя і праці М. І. Туган-Барановського», «Статті про М. І. Туган-Барановського у вітчизняних енциклопедичних виданнях», «Відомі бібліографії праць М. І. Туган-Барановського». Зрештою, доречно виокремити останній розділ «Нагороджені медаллю імені М. І. Туган-Барановського». Так, медаль за відродження економічної думки отримали українські науковці: С. М. Злупко (2002), В. М. Геєць, М. І. Долішній (2003), О. О. Шубін (2004) та ін. Розлога інформація, повнота описів, зручна структура – ось важливі переваги цього видання. Незначним недоліком, на нашу думку, є відсутність анотацій до окремих джерел та неповнота бібліографічних відомостей щодо місця видання деяких документів.

Згодом, з метою відображення накопиченого матеріалу з економіки за роки відновлення державності України, Харківською державною науковою бібліотекою імені В. Г. Короленка було опубліковано бібліографічний покажчик «Економічна україніка» (Харків, 2005). Видання включає літературу, видану упродовж 1990–2004 рр., «...яка охоплює розвиток національної економічної думки й господарювання в Україні від праісторичних часів до 90-х років ХХ століття» [13, с. 3]. Зафіксовано всього 91 запис М. І. Туган-Барановського: книги, брошури, статті з довідкових та періодичних видань, збірників. Особисті праці вченого та роботи, надруковані іноземною мовою, у покажчику відсутні. Хоч зібраний матеріал посібника і вражає обізнаністю та відданістю укладачів своїй справі, проте не обійшлося без обмежень і пропусків окремих документів. Частина робіт, які містять цікаві, на нашу думку, спогади про вченого та його твори, на жаль, не потрапили до покажчика. Це статті Ю. Бажала «Сучасність творчості М. І. Туган-Барановського» (Київ, 2000), М. Синю-

ченко «Кон'юнктурна теорія грошей М. І. Туган-Барановського: грошово-кредитна політика» (Київ, 2000), І. Геращенко «Сучасність наукової спадщини М. І. Туган-Барановського» (Харків, 2002) тощо.

З часу публікації попередніх бібліографічних покажчиків пройшло 14 років. За цей період з'явився значний масив документів, присвячених визначному економісту. Значний за обсягом матеріал, присвячений М. І. Туган-Барановському, викладено на електронному біобібліографічному ресурсі «Перші академіки (дійсні члени) Української Академії Наук: до 100-річчя Національної академії наук України: науково-допоміжний бібліографічний покажчик» Державної науково-технічної бібліотеки України, (Київ, 2018) [16]. Включений до книги матеріал, присвячений М. Туган-Барановському, містить коротку передмову, далі репрезентована наукова спадщина академіка, яка нараховує 180 джерел. Окремо виділено перевидання праць М. І. Туган-Барановського в незалежній Україні. Видання про життя та діяльність вченого налічують 139 документів, які охоплюють: книги, брошури, статті з періодичних та довідкових видань і збірників. Матеріали, зібрані у посібнику про видатного економіста, безсумнівно становлять інтерес для наукового загалу та для тих, кого цікавить спадок цієї неординарної особистості.

Насамкінець варто представити масштабне наукове видання «Засновники і президенти Національної академії наук України: біобібліографічні матеріали», підготовлене Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського (Київ, 2021) [15], де гідне місце займає біобібліографія М. І. Туган-Барановського. Починається бібліографічне дослідження про академіка передмовою кандидата історичних наук І. І. Стамбола. Чималий за обсягом зібраний матеріал є потужним інформаційним ресурсом, який охоплює 554 позиції: основні наукові дослідження М. І. Туган-Барановського: вибрані праці, окремі праці; література про життя та діяльність М. І. Туган-Барановського; бібліографічні посібники. Бібліографічні документи у покажчику є повноцінною основою пошуку інформації, складником важливої групи бібліографічних джерел, які пропагують економічне надбання М. І. Туган-Барановського.

Висновки. Кожна країна світу не просто шанує своїх учених, а представляє їх як взірць особистості високо розвинутої країни, осередок історичної пам'яті, національне відтворення в нових прийдешніх поколіннях. М. І. Туган-Барановський в нашій країні є визначною істо-

ричною постаттю, яка примножує славу українського народу. Всесвітньо відомий вчений-економіст, він стояв біля витоків Української державності та науки. Результатами його праць при підготовці бізнес-планів, управлінні, розробці інноваційної політики послуговуються економісти різних країн світу. І сьогодні важливо всебічно дослідити та зберегти економічне надбання видатного і своєрідного економіста-мислителя кінця XIX – початку XX ст., творча діяльність, ідеї та наукова спадщина якого не втрачають своєї актуальності, а дають новий імпульс для наукових пошуків дослідників, викладачів, студентів, аспірантів.

Список бібліографічних посилань

1. Анцыферов А. Н. М. И. Туган-Барановский / А. Н. Анцыферов. Харьков : Харьков. кооператив. товарищество изд. дела, 1919. 12 с.
2. Горкіна Л. П. М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії / НАН України, Ін-т економіки. Київ, 2001. 268 с. Бібліогр. : с. 259–265.
3. Горкіна Л. П. Туган-Барановський. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. Т. 3 : П – Я. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. С. 699–701.
4. Дзюба І. М. Академік Микола Жулинський: шлях громадянина і науковця. *Микола Григорович Жулинський : бібліогр. покажч. / упоряд. : Н. О. Кикоть, М. І. Костенко, О. А. Ляшенко [та ін.] ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Академперіодика, 2020. С. 3–8.*
5. Добко Т. Президенти національної академії наук України у бібліографічних покажчиках. *Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відпов. ред. Олексій Онищенко ; упоряд. : Оксана Боляк, Геннадій Боряк, Наталя Зубкова [та ін.]. Київ : НБУВ, 2020. С. 161–181.*
6. Злупко С. М. Михайло Туган-Барановський : український економіст світової слави. Львів : Каменяр, 1993. 192 с.
7. Злупко С. Наукові новаторства Михайла Туган-Барановського. *Універсум. 1995. № 1/2. С. 34–35.*
8. Злупко С. М. Теорія грошей М. І. Туган-Барановського та її використання в сучасній господарській практиці. *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту: Екон. науки. Луцьк, 2001. С. 18–21.*
9. Кондратьев Н. Д. Михаил Иванович Туган-Барановский. Петроград : Колос, 1923. 125, [2] с.
10. Коропецький І.-С. Внесок Михайла Туган-Барановського в монетарну економіку. *Українські економісти XIX століття та західна наука. Київ : Либідь, 1993. С. 129–148.*

11. Курской Л. В. Теория рынка и промышленных кризисов М. И. Туган-Барановского. Москва : Высш. шк., 1916. 73 с.

12. М. І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець. *Економіка України*. 2015. № 3. С. 84–96.

13. Михайло Туган-Барановський (1865–1919). *Економічна україніка : бібліогр. покажч. (1900–2004 рр.)* / уклад. : Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик ; наук. ред.: В. М. Гриньова, О. М. Щербак ; Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2005. С. 36–43.

14. Михайло Іванович Туган-Барановський : біобібліогр. покажч. : 140-річчю від дня народж. М. І. Туган-Барановського присвяч. / М-во освіти і науки України, Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського ; уклад. Г. Пасинкова ; авт. біогр. довідки Л. Алейнікова. 3-тє вид., випр. і допов. Донецьк, 2004. 80 с.

15. Михайло Іванович Туган-Барановський / авт. вступ. ст. І. І. Стамбол ; уклад. : Головащук А. М., Добко Т. В., Колесніченко А. М. *Засновники і президенти Національної академії наук України : біобібліогр. матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. біогр. ст. : О. В. Бугаєва, Л. А. Дубровіна, С. В. Комісаренко [та ін.] ; уклад. : Т. В. Добко (керівник), Т. І. Арсенко, С. В. Блиндарук [та ін.] ; редкол. : Л. А. Дубровіна (голова), Т. І. Арсенко, Т. В. Добко [та ін.]*. Київ, 2021. С. 475–544.

16. Михайло Іванович Туган-Барановський. *Перші академіки (дійсні члени) Української Академії Наук : до 100-річчя Нац. акад. наук України : наук.-допоміж. бібліогр. покажч.* / М-во освіти і науки України, Держ. наук.-техн. б-ка України, Інформ.-бібліогр. від. ; уклад. : Н. О. Бевз, Л. Р. Вартанова, Г. Л. Гордієнко, А. В. Луговська [та ін.]. Київ, 2018. С. 203–229. URL: <https://bit.ly/3520flm>. Дата звернення: 23.11.2020.

17. Птуха М. В. М. И. Туган-Барановский как экономист. *Кооперативная зоря*. Киев, 1919. Ч. 4/5. С. 5–21.

18. Туган-Барановський Михайло Іванович. *Українська Радянська енциклопедія* : у 16 т. / АН УРСР ; голов. редкол. : М. П. Бажан (голов. ред.), І. К. Білодід, В. Г. Бондарчук. Київ, 1963. Т. 14 : Споживання – Тумак. С. 582.

References

1. Antsiferov, A. N. (1919). M. Y. Tugan-Baranovskii [M. I. Tugan-Baranovskii]. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Gorkina, L. P. (2001). M. I. Tugan-Baranovskiy v ekonomichnii teorii ta istorii [M. I. Tugan-Baranovskiy in economic theory and history]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Gorkina, L. P. (2002). Tugan-Baranovskiy [Tugan-Baranovskiy]. In *Economic encyclopedia*. (Vols.1-3). [Economic encyclopedia] (Vol. 3, pp. 699-701). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Dziuba, I. M. (2020). Akademik Mykola Zhulynskyi: shliakh hromadianyna i naukovtsia [Academician Mykola Zhulynsky: the path of a citizen and a scientist]. *Mykola Hryhorovych Zhulynskyi: bibliohr: pokazhch.* [Mykola Hryhorovych Zhulynsky: bibliographic index] (Kykot, N. O., Kostenko, M. I., Liashenko, O. A. (Comps.) (pp. 3-8). (at al.). (Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

5. Dobko, T. (2020). Prezydenty natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u bibliografichnykh pokazhchyykakh [Presidents of the National Academy of Sciences of Ukraine in bibliographic indexes]. In *Zhyttia v nauksi. Studii na poshanu Liubovi Dubrovinoi* [Life in science. Studies in honor of Liubov Dubrovina] (pp. 161-181) (Onyshchenko, O. (Ed.), Boliak, O., Boriak, H., Zubkova, N. (Comps.). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Zlupko, S. M. (1993). Mykhailo Tuhan-Baranovskyi: ukrainskyi ekonomist svitovoi slavy [Mykhailo Tuhan-Baranovsky: ukrainian economist of world fame]. [In Ukrainian].

7. Zlupko, S. (1995). Naukovi novatorstva Mykhaila Tuhan-Baranovskoho [Scientific innovations of Mykhailo Tuhan-Baranovskyi]. *Universum*, 1/2, 34-35. [In Ukrainian].

8. Zlupko, S. M. (2001). Teoriia hroshei M. I. Tuhan-Baranovskoho ta yii vykorystannia v suchasni hospodarskii praktytsi [Tuhan-Baranovskyi's theory of money and its use in modern economic practice] *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnogo universytetu: Ekonomichni nauky*, 18-21. [In Ukrainian].

9. Kondratiev, N. D. (1923). Mikhail Ivanovich Tugan-Baranovskii [Mikhail Ivanovich Tugan-Baranovskii]. Petrogrado, Russia. [In Russian].

10. Koropetskyi, I. S. (1993). Vnesok Mykhaila Tuhan-Baranovskoho v monetarnu ekonomiku [Mykhailo Tuhan-Baranovskyi's contribution to the monetary economy]. In *Ukrainian economists of the XIX century and Western science* [Ukrainian economists of the 19th century and Western science] (pp. 129-148). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Kurskoi L. V. (1916). Teoriia rynku i promyshlennykh krizisov M. Y. Tugan-Baranovskogo [The theory of market and industrial crises M. I. Tugan-Baranovskii]. Moscow, Russia. [In Russian].

12. (2015) M. I. Tuhan-Baranovskyi: vchenyi, hromadianyn, derzhavotvorets [M. I. Tuhan-Baranovskyi: scientist, citizen, statesman]. *Ekonomika Ukrainy*, 3, 84-96. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

13. Sosnovska, T. O., & Yaroshyk, V. O. (Comps.) (2005). Mykhailo Tuhan-Baranovskyi (1865-1919) [Mykhailo Tuhan-Baranovskyi (1865-1919)]. *Ekonomichna ukrainika: bibliohr. pokazhch. (1900-2004 rr)*. In [Economic science: bibliographic index] (pp. 36-43). (Hryniova, V. M., & Shchevbakh, O. M. (Eds)). Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

14. Pasynkova, G. (Comp.). (2004). Mykhailo Ivanovych Tuhan-Baranovskyi: biobibliohr. pokazhch.: 140-richchiu vid dnia narodzh. M. I. Tuhan-Baranovskoho

prysviach. [Mykhailo Ivanovych Tuhan-Baranovskyi: biobibliogr. show: 140th anniversary of his birth. M. I. Tuhan-Baranovskyi dedicated.]. (3th ed.) Donetsk, Ukraine. [In Ukrainian].

15. Golovashchuk, A. M., Dobko, T. V., & Kolesnichenko, A. M. (Comps.). (2021). Mykhailo Ivanovych Tuhan-Baranovskyi [Mykhailo Ivanovych Tuhan-Baranovskyi]. *Zasnovnyky i prezydenty Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: biobibliohr. materialy*. In [Founders and presidents of the National Academy of Sciences of Ukraine: biobibliographic materials] (pp. 475-544). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

16. Bevz, N. O., Vartanova, L. R., Hordiienko, H. L., & Luhovska, A. V. (Comps.). (2018). Mykhailo Ivanovych Tuhan-Baranovskyi [Mykhailo Ivanovych Tuhan-Baranovskyi]. *Pershi akademiky (diisni chleny) Ukrainskoi Akademii Nauk: do 100-richchia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. In [The first academicians (full members) of the National Academy of Sciences of Ukraine] (pp. 203-229). Kyiv, Ukraine. Retrieved from: <https://bit.ly/3520flm> [In Ukrainian].

17. Ptukha, M. V. (1919). M. Y. Tugan-Baranovskii kak ekonomist [M. I. Tugan-Baranovskii as an economist]. *Cooperative dawn*, 4/5, 5-21, [In Ukrainian].

18. Bazhan, M. P. (Ed). (1963). Tuhan-Baranovskyi Mykhailo Ivanovych [Tuhan-Baranovskyi Mykhailo Ivanovych]. *Ukrainska Radianska entsyklopediia*. (Vols. 1-16) In *Ukrainian Soviet Encyclopedia* (Bilodid, I. K., & Bondarchuk, V. N. (Comps.)). (Vol. 14, p. 582). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Antonina Golovashchuk,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

Junior Researcher,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

3, Holosiivskyi Ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: antonina41@ukr.net

SCIENTIFIC HERITAGE OF M. I. TUHAN-BARANOVSKYI IN BIOGRAPHICAL AND BIBLIOGRAPHIC SOURCES

Purpose of the article. On the basis of research of scientific work of M. I. Tuhan-Baranovskyi to analyze the economic heritage of an outstanding academician. Particular attention should be paid to the figure of M. Tuhan-Baranovskyi as a well-known researcher in the field of economic theory, economic history, history of economic thought, cooperation, social issues. **Methodology.** Bibliographic and other general scientific methods are used: historical and system approaches; theoretical and empirical methods of description and modeling; source and statistical analysis. Methods of analysis of historical sources and synthesis of information are applied. These methods provided an opportunity to thoroughly investigate the scientific, pedagogical, socio-political activities of the outstanding

Ukrainian scientist-economist M. I. Tuhан-Baranovskyi. **Scientific novelty.** The article on the basis of collected and generalized objective data analyzes in detail the history of biographical and bibliographic works dedicated to M. Tuhан-Baranovskyi, considers their content, information content. The range of bibliographic documents is outlined, which include information about the works of Professor M. I. Tuhан-Baranovskyi, materials about his life and career. The necessity of creating the most complete scientific and auxiliary bibliography of the scientist is determined. **Conclusions.** Economist M. Tuhан-Baranovskyi left a significant legacy in the development of political economy, money circulation, agrarian and tax reforms, cooperation, sociology, which play an important role in reviving the economic life of society. The ideas and fundamental works of the scientist have not lost their relevance today. Studies of sources containing biographical and bibliographic information about the works of Academician M. Tuhан-Baranovskyi and publications about his life and work, give reason to talk about the need to prepare an academic bibliographic index of the scientist.

Keywords: Mykhailo Tuhан-Baranovskyi, scientific researches, personal bibliography, economic bibliography, biographical and bibliographic sources, scientific heritage.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2021 р.